

УДК 792.241"1880/1887"

П'ЄСА «УКРАЇНЦІ» ЛЮЦІАНА КОСЬЦЕЛЕЦЬКОГО В РЕПЕРТУАРІ ПОЛЬСЬКИХ ТЕАТРІВ 1880–1887 РОКІВ (до сценічної історії твору)

Майя Гарбузюк

Уперше в українському театрознавстві здійснено аналіз п'єси малознаного польського драматурга, що була в репертуарі кількох польських труп 1880-х років. На основі рукописного тексту з'ясовано ключові ідейно-тематичні та естетичні особливості твору, його сюжет і структуру, зв'язок із відомими творами українських драматургів І. Котляревського, Г. Квітки-Оснотинської, М. Кропивницького. Окреслено хронологію та географію поширення твору, подано перелік виконавців і керівників театральних колективів, до репертуару яких входила вистава. З'ясовано питання музичного вирішення вистав та уточнено імена композиторів – С. Кжишковського та М. Вербицького. Акцентовано увагу на феномені актуальності «української теми» серед глядачів – етнічних поляків, та на явищі репрезентації у польськомовному тексті національно гомогенного українського світу.

Ключові слова: польська драматургія XIX ст., польсько-українські театральні взаємини, театральна імагологія.

The analysis of the play of little known Polish playwright, used in the repertoire of several Polish theatre companies of the 1880s is realized for the first time in Ukrainian theatre studies. The basic ideological, thematic, aesthetic peculiarities of the work and its plot, structure, connection with the well-known works of Ukrainian playwrights I. Kotliarevskiy, H. Kvitka-Osnoviyanka, M. Kropyvnytskyi, are ascertained on the basis of the written text. The chronology and geography of the work dissemination are considered. In addition, the lists of actors, leaders of theatre groups, containing the above-mentioned performance in the repertoire, are given. The question of musical theme of the plays is specified. The composers names – S. Kzhyshkovskiy and M. Verbytskyi are specified. Attention is paid to the phenomena of the *Ukrainian theme* relevance among playgoers of ethnic Polish territories and the representation of the nationally homogeneous Ukrainian world in the Polish text.

Keywords: Polish dramatic art of the XIX century, Polish-Ukrainian theatre relations, theatrical imagology.

Польська драматургія, що містила образи українців або українську тематику, залишається до сьогодні майже недослідженим явищем у польському та вітчизняному театрознавстві. Однак такі твори, що генетично закорінені в польсько-українських мистецьких взаєминах ранньомодерної доби, доволі активно й послідовно виникали впродовж усього XIX ст., входячи до чинного репертуару польських професійних театрів. З-поміж таких відомих сценічних довгожителів як «Карпатські верховинці» Ю. Коженювського та «Мазепа» Ю. Словацького, існувала низка маловідомих нині п'єс, які мали популярність у тогочасного глядача. Однією із таких наприкінці XIX – початку XX ст. була п'єса «Українці» («Микита») Л. Косьцелецького, розгляду якої присвячена стаття.

Мета дослідження – розкрити генезу, особливості ідейно-естетичного, змістового та жанрового вирішення твору, окреслити ареал і хронологію сценічного поширення п'єси, рецептивні аспекти.

Люціан (спр. ім'я Альфонс) Косьцелецький (Łucjan [Alfons] Kościelecki, 1850–1907 рр.) – знаний польський актор, драматург, режисер, керівник театру [11]. Він народився в селі Яричів неподалік Львова у заможній родині. Закінчив чоловічу гімназію в Перемишлі, відвідував торгові курси у Львові. Його дебют відбувся приблизно в 1859 році. Працював у трупах, що виступали в Коломиї, Чернівцях, Тарнові, у 1873–1875 роках – на львівській сцені, згодом у Варшаві, Познані, Каліші, Любліні, Петербурзі тощо. У 1880-х роках провадив режисерську та антрепренерську діяльність. Як режисер і актор відзначався рідкісною сценічною культурою та інтелігентністю [11]. Його перу належать вісім драматичних творів, серед яких найбільшу сценічну історію мали «Українці» (*Ukraińcy*; інша назва «Микита», «Нікіта», 1880 р.), «Варшав'янки» (*Warszawianki*, 1882 р.), «У підвалах» (*W suterrenach*, 1901 р.) [9, с. 446–447].

П'єса «Українці» була створена в 1880 році, коли митець працював у По-

МАЙЯ ГАРБУЗЮК. П'ЄСА «УКРАЇНЦІ» Л. КОСЬЦЕЛЕЦЬКОГО В РЕПЕРТУАРІ ПОЛЬСЬКИХ ТЕАТРІВ...

знанському театрі, а також гастролював із виступами, зокрема у Варшаві. Як зазначено в першому томі найновішого бібліографічного покажчика «Польська драматургія (1765–2005). Вистави. Публікації. Архіви», точну дату прем'єри не встановлено, а першим відомим її показом стала вистава у варшавському театрі «Ельдорадо», що відбулось 12 серпня 1880 року [9, с. 447]. У тому ж році було зіграно прем'єрні вистави в Любліні, Познані, у 1881 році – в Кельцах, Пйотркуві, Плоцьку, згодом у Каліші (1882), Львові (1883), Радомі (1886 р.), Лодзі (1897) [9, с. 447]. У фондах Ягеллонської бібліотеки збереглося кілька афіш з показів вистави у виконанні акторської трупи Мечислава Краузе в інших містах навесні-влітку 1882 року, трупи Кароля Гофмана і Юзефа Ґлодовського (1887) [1; с. 5–8]. Тому можна говорити про популярність твору серед польського глядача. Але саме через переважно провінційну географію показів поки що неможливо повноцінно й широко відтворити ареал її побутування та критичну рецепцію твору, адже це справа тривалих пошуків. Тому сьогодні головним джерелом аналізу є сам рукописний текст, театральні афіші та відгук у львівській пресі, що дозволяє вперше ознайомити українського читача із цим твором і фрагментами його сценічної історії.

Укладачі вищезгаданого покажчика зазначають, що п'єса «Українці» Л. Косьцельського створена за мотивами комедії Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», а її композитором був В. Вержбинський [9, с. 446]. У процесі дослідження ми здійснимо кілька суттєвих уточнень і доповнимо новими фактами й деталями подану польськими дослідниками інформацію.

Текст п'єси ніколи не видавався польською мовою, не мав також перекладів і видань українською. Рукопис, на який спираємося в дослідженні, зберігається в фондах Ягеллонської бібліотеки (Краків) [16], його датовано 25 травня 1887 року. Вочевидь, це – одна із численних робочих театральних копій оригіналу. Зошит у твердій палітурці містить 89 нумерованих аркушів із двобічними записами, а також дві титульні сторінки – на початку та наприкінці рукопи-

су. Текст записано одним, доволі виразним почерком, він не містить ніяких додаткових позначок, які зазвичай трапляються в театральних примірниках, як-от знаки музичного вступу, зміни декорацій, світлових акцентів тощо.

Вказана на титульній сторінці інформація містить дані про автора (Люціан Альфонс Косьцельський), назву твору «Українці», жанр (народна п'єса на 4 дії зі співами і танцями / *sztuka ludowa w 4-ch aktach ze śpiewami i tańcami*¹), композитора та музичний матеріал (музику з українських (руських) тем уклад Стефан Кришковський / *muzykę z tematów ruskich ułożył Stefan Kryszkowi*) [16, с. 1].

Дія п'єси відбувається в українському селі, конкретна локалізація відсутня, тож йшлося про певний типовий образ українського села. Упізнаваний пейзаж на початку першої дії засвідчує ремарка автора: «Село. В глибині сад. Колодязь з журавлем та відром. Перед колодязем – корито» [16, с. 3]. За складом дійових осіб твір був багатолюдним, зокрема, у переліку героїв зазначені: Війт, його дружина Одана, їхній син Стефан, Максим Боровний, Пракседа, Ганка, Василь Загурний; парубки: Тодор, Стець, Ґресь, Іван, Олекса, Міхал, Єндрусь, присяжний Микита, Лірник, Рудий, Ксенька-ворожбитка, Оля, Марихна, Параня, двоє сватів, Войтек, селяни, дівчата, парубки [16, с. 1].

Сюжет твору будувався на історії закоханих Ганки й Василя, що не можуть побратися через бідність хлопця. Матір Ганки прагне будь-що засватати доньку за багатого та дурнуватога Стефана, який залицяється до неї. Він отримує від дівчини гарбуза, адже Ганка мріє про весілля із коханим Василем. У п'єсі багато стилізованих «народних» авторських пісень, що – як і цілком твір – написані польською мовою. Наприклад, під номером другим у першій дії лунала пісня, яка розпочиналась рядками: «Тиша в полі глуха / Хмари ся громадять / Дівча матір слуха / В хаті куми радять...» [16, с. 8]. Першу дію завершував Хор «Скінчився день і бруд гіркий / До тебе, Боже, руки вносимо / Стань стражем біля наших воріт / Стань стражем, тебе просимо!» [16, с. 31]. Друга дія починалась сум-

ІСТОРИЯ

ною піснею Ганки «Пташко, пташко, чом самотня» [16, арк. 31 зв.], а закінчувалась Хором косарів «Хлопці, гей на лан з косами!» [16, арк. 42 зв. – 43]. Подібна музична структура зберігалась і в двох наступних діях. У кожній з чотирьох музичні номери містились ще й в середині актів.

Можна вважати, що в п'єсі «Українці» Л. Косьцелецький наслідував традиційний музично-драматичний жанр українського театру, хоча й польським народним драмам і комедіям такі жанрові структури були притаманні. Одночасно драматург використав певні образи (багатий і дурникуватий син вїйта Стефан, пара закоханих Ганка та Василь) й окремі сцени (зокрема, невдалих заручин) зі званої комедії Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці». Вочевидь, Л. Косьцелецький добре знав і твір «Наталка Полтавка» І. Котляревського, свідченням чого є введення в п'єсу комедійного персонажа на прізвисько Рудий та пісні «Пес рудий, корівка руда...» в його виконанні [16, арк. 18 зв.], а також відомих реплік з діалогу Возного й Виборного: «А він же що?», перероблених на комедійний діалог Стефана з Ганкою [16, арк. 50]. Тому слід говорити не про переробку «Сватання на Гончарівці», а про використання мотивів з двох найбільш знаних українських музично-драматичних комедій і створення в підсумку оригінальної за змістом та ідеєю п'єси, яка вийшла за межі переробки-наслідування.

Власне, комедійна сюжетна лінія становила лише частину твору і слугувала радше претекстом до спроби драматурга ширше змалювати картини українського села. Драматичний за характером наратив будувався на конфлікті між багатим Вїйтом, у руках якого зосереджена уся влада в селі, та селянами: старим Максимом, Ганкою та Василем, присяжним Микитою, усією сільською громадою, яку відверто зневажав та якою маніпулював Вїйт. Усуваючи Василя як конкурента своєму синові, Вїйт вирішував скористатися подією, що трапилась у селі: невідомий підпалив хату селянина Матвія, що стало приводом для Вїйта заарештувати Василя як підозрюваного та відправити до в'язниці (мотив, подібний до

«Украденого щастя» І. Франка). Тема соціальної нерівності та протистояння Вїйта й громади наскрізно проходила через увесь твір. Тому окрім ліричних пісень лунало багато пісень викривального або тужливого змісту, що підкреслювали конфлікт між простолюдом і вїйтівством як владною інституцією. Вже на початку першої дії хор озвучував головну тему:

Лихо тепер з громадами
Долі ані слїду
Дурні вїйти з палицями
Хочуть вчить нас ділу [16, арк. 6].

У другій сцені першої дії розгортається мікросюжет про бідняка Єндруся та його хворого сина, який зламав ногу, втрапивши у викопану Вїйтом яму – пастку на вовків. Вїйт примушує селянина працювати на нього, той відповідає, що не може, бо хворому малому немає кому води подати, і благає: «Я вам відроблю!» [16, арк. 5]. Далі чуємо репліку Василя: «Правду кажете, матінко, важко жити бідному. А вдвічі важче поміж людьми, котрі його бідність мають за гандж, і відмовляють йому у щасті [16, арк. 10 зв.]. Зав'язавши сюжет п'єси на мотиві кохання, драматург використав ліричну тему для показу страждань сільської бідноти, «даючи» персонажам можливість виказати та виспівати свій біль. Кульмінацією дискурсу злиденної бідноти була мелодрама (речитатив під музику) наприкінці третьої дії у виконанні старого Максима:

Поле моє поле, поле укохане!
Життя усього кривавим потом залите.
Ой, хто тебе зараз засіє, заоре,
Хто тобі збіжжя збирати буде!
[16, арк. 68].

Порівнюючи свої статки із багатїйськими, його донька Ганка жалїлася: «А на наших ґрунтах ворони кричать» [16, арк. 71 зв.]. Лірник, що з'являвся у третій дії, виконував пісню про страждання українського народу («Далі, далі крізь пустелю / Хоч би й в світа край» [16, арк. 53]).

У другій половині третьої дії, з появою сивого присяжного Микити, конфлікт пере-

МАЙЯ ГАРБУЗЮК. П'ЄСА «УКРАЇНЦІ» Л. КОСЬЦЕЛЕЦЬКОГО В РЕПЕРТУАРІ ПОЛЬСЬКИХ ТЕАТРІВ...

ходив у пряме протистояння: Війт, намагаючись вплинути на Микиту та Максима, звинувачував їх у розтраті громадської казни та вимагав заарештувати. Урешті-решт, попри всі намагання Війта позбавити Максима землі й хати, а Микиту – посади, у фіналі пермагали справедливість, правда, доброчесність: Війт полишав налаштоване проти нього село, Микиту обирали як нового Війта, Василь щасливо повертався та одружувався із Ганкою. Заключний епізод і хор повертали на сцену гармонію й радість, слугували життєстверджуючим фінальним акордом.

В імені Микита, як і певних сюжетних мотивах (оповідь про багатого хлопця Олексу, який колись пішов зі села на службу до війська, віддавши усі свої статки Максимові, аби той міг одружитись з Пракседою – дівчина з-поміж двох закоханих у неї хлопців вибрала саме Максима), вчувається зв'язок із першою п'єсою М. Кропивницького «Микита Старостенко» (в опрацьованому, пізнішому варіанті «Дай серцю волю, заведе в неволю»). Це питання потребує окремого дослідження, адже «Микита Старостенко» залишається до сьогодні в рукописі. Проте в сучасному дослідженні цього твору літературознавця М. Киричка та цитованих рядках вбачаємо надзвичайно тісний зв'язок польської п'єси із українською саме в царині критичного зображення розшарування та внутрішніх конфліктів на селі. П'єса М. Кропивницького також містила десять пісень, в одній з яких звучали рядки:

Ой доле ж моя доле,
Доле проклятая,
Та чому ж ти не такая,
Як доля людськая.
Та що люде не роблять,
Та й хороше ходять,
А я заробляю,
Та нічого не маю [2, с. 89].

Тому є всі підстави вважати, що «соціально-критичний» дискурс твору «Українці» генетично походить від п'єси М. Кропивницького, а саме – «Дай серцю волю, заведе в неволю», перша редакція якої датована 1873 роком. Зважаючи на працю

М. Кропивницького в Руському (українському) професіональному театрі товариства «Руська бесіда» в 1875 році, можна припустити, що рукопис цього твору міг потрапити до рук польських діячів сцени саме у цей час. Відомо, що М. Кропивницький планував здійснити в театрі товариства «Руська бесіда» постановку своєї п'єси, але через цензурні заборони цього не сталося. Відтак поява «Українців» Л. Косьцелецького в 1880 році з виразними генетичними зв'язками ще й із цієї драмою набуває цілком іншого звучання й ваги.

Побудова сценічної дії Л. Косьцелецького драматургічно дещо слабка. Приміром, новий персонаж Микита, чийм ім'ям (за другою версією) було названо твір, як і нові обставини й додаткова інформація, входили в сценічну дію надто пізно, у другій половині третьої дії. Вербальна та вокально-музична складові домінували над дієвим началом. Попри сварки із Війтом, сільська громада впродовж усієї сценічної дії поводитись пасивно, лише констатуючи своє невтішне життя, обурюючись діями, вдачею Війта, його ставленням до себе, скаржачись і нарікаючи на долю, але при цьому не чинячи прямого спротиву, не виявляючи протесту. Надто повільна дія та зображальність вказували на жанрову природу твору, ближчу до так званих народних картин, образків з життя, що були популярні в останній третині XIX ст. Насправді твір мав гібридну жанрову структуру, оскільки окремі сцени були то комедійного, то драматичного характеру, і становив компромісне поєднання пізньоромантичного й критично-реалістичного дискурсів про Україну та українців у польському театрі кінця XIX ст.

У контексті зазначеного варта уваги оцінка І. Франка, яку він дав драмі М. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю» у постановці Руського (Українського) театру товариства «Руська бесіда» 1888 року: «Здається, немовби ця п'єса написана в основному для міської і неукраїнської публіки, яка ніколи не бачила ні села, ні українського селянина, і тому автор старається показати його цій публіці *en plein air*. Зате драматична вартість твору дуже невисока. На тлі цих багатих етнографічних прикрас мля-

ІСТОРИЯ

во і нерівномірно розвивається скупа дія...» [4, с. 228]. Драматургічні якості української п'єси вплинули й на її польський «переспів». Але з точки зору імагології важливо зауважити та підкреслити наступне: якщо оцінка І. Франка репрезентації українського світу в творі М. Кропивницького для українського глядача звучить гостро та критично, то стосовно польського автора можемо говорити про певний репрезентаційний «зсув»: гомогенний український світ представлено тут польською мовою для польського глядача, тобто маємо справу із репрезентацією етнічного Іншого, що й підкреслено самою назвою: «Українці». У цьому сенсі п'єса Л. Косьцелецького вписується в традицію, започатковану «Карпатськими верховинцями» Ю. Коженювського (прем'єра 1844 р.).

Саме тому неабиякий дослідницький інтерес становить не лише твір, а й географія його поширення, яка дозволяє виявити особливості заангажування польського глядача в українській тематиці. Як уже було зазначено, перший відомий показ вистави відбувся у Варшавському театрі «Ельдорадо» 12 серпня 1880 року, але, на жаль, склад виконавців цієї вистави невідомий.

Того ж року вперше спектакль за цим твором був поставлений на сцені Познанського театру (27 жовтня 1880 р.). Про увагу до вистави та автора п'єси свідчив анонс в одному з познанських часописів: «Сьогодні народна картина з життя люду українського Л. Косьцелецького: Українці. Цей твір кільканадцять разів з успіхом був уже зіграний нашим драматичним товариством у Варшаві. Переконані, що й наша публіка захоче з нею [п'єсою “Українці”. – М. Г.] познайомитися, оскільки в ній представлено люду український з його рисами, і це твір нашого актора, пана Люціана, котрому усім численним зібранням належить виявити доброзичливість, на яку він заслуговує своїм талантом та працею» [19]. На жаль, рецензії на виставу в познанській пресі поки що не знайдені.

Місяцем раніше за познанську постановку (вочевидь, другою після варшавської) відбулась прем'єра вистави в Любліні (16 жовтня 1880 р.), під час виступів Драматичного товариства Болеслава Кремського

та Іполіта Вуйціцького [9, с. 447]. Вже самостійно керуючи товариством, Б. Кремський зберіг спектакль у репертуарі, зокрема його було показано в Кельцах (3 липня 1881 р.), Пйотркуві (2–11 вересня 1881 р.), Плоцьку (5 жовтня 1881 р.) [9, с. 447]. Поки що немає відомостей, чи була вона в репертуарі під час перебування трупи Б. Кремського у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) від 16 березня до 1 травня 1881 року, Радомі (1 травня – 20 червня 1881 р.), Ціхоцінку (липень 1881 р.), Буську (Бусько-Здруй, центр Буського повіту Свентокшиського воєводства; 22 липня – серпень 1881 р.) тощо. [13]. Можна припустити, що вистава таки залишалась у репертуарі трупи і в цей період, і надалі, поки артистична праця Б. Кремського тривала, згідно з «Енциклопедією польського театру» щонайменше до 1884 року [13]. Так чи інакше, але постать Б. Кремського (1849–1899) заслуговує в світлі нашої теми на окрему увагу та дослідження вже за межами цієї статті.

У фондах Ягеллонської бібліотеки знаходимо афіші, що дозволяють доповнити наявну в «Польській драматургії» інформацію з приводу сценічного життя «Українців» Л. Косьцелецького. Друкована афіша від 1 квітня 1882 року оголошувала про показ вистави у виконанні акторів трупи Мечислава Краузе в м. Краснистав [5]. Рукописна афіша, датована 10 (22) травня 1882 року засвідчила перший показ «Українців» цією ж трупою в Сандомирі [6]. Згодом виставу було зіграно тим самим колективом 26 червня у вищезгаданому Буську (повітовий центр Свентокшиського воєводства) [7]. Завдяки цим афішам вдалося з'ясувати склад виконавців: Війт – Кароль Гофман, Одана – панна Ванда Рудницька, Стефан – Роман Бартошевський, Микита – Станіслав Адам Осмульський, Максим – Мечислав Краузе, Пракседа – Сабіна Гросс, Ганка – Феліція Краузе, Василь – пан Генрик, Рудий – Станіслав Анджей Сохачевський, Лірник – Мансфельд Гросс та ін. У призначеннях на ролі пізніше були певні зміни. У виставі в Сандомирі роль Ганки виконувала Марія Сохачевська, роль Василя грав актор Казімеж Терлецький, цю ж роль у Буську – Людгар Мечислав Ружанський.

МАЙЯ ГАРБУЗЮК. П'ЄСА «УКРАЇНЦІ» Л. КОСЬЦЕЛЕЦЬКОГО В РЕПЕРТУАРІ ПОЛЬСЬКИХ ТЕАТРІВ...

У творчій біографії Мечислава Краузе (1831–1917), що також заслуговує на окреме дослідження, не можемо оминати важливі відомості, що дозволяють зрозуміти логіку появи «Українців» у репертуарі його трупи. Ранній період творчості М. Краузе був пов'язаний з Україною: він був актором трупи Ю. Пекарського в Кам'янець-Подільському (після 1856 р.), Т. Борковського в Києві (1859), вірогідно, виступав у Житомирі (1859). До цього ж міста повернувся як актор трупи Ю. Оконського (1861), далі входив до складу трупи А. Мілашевського, що працювала на теренах Галичини та Малопольщі (1862–1864), а також у трупі К. Лобойки, яка, зокрема, впродовж 1864–1866 років гастролювала у Жовкві [12]. Отже, для М. Краузе «українська тема» була вочевидь добре знайомою, а виконання ним ролі Максима – не випадкове.

П'єсу Л. Косьцелецького було також поставлено 6 серпня 1882 року в Драматичному товаристві Казімежа Сарновського (1854–1916) [15]. А наступного 1883 року прем'єра твору відбулась на польській сцені у Львові. Перший показ – 24 лютого припав на бенефіс Юліана Мишковського з музичним рішенням композитора Михайла Вербицького [1]. На афіші знаходимо імена виконавців: Війт – Станіслав Геровський, Максим Боровий – Северин Замойський, Пракседа – Анна Гостинська, Василь – Северин Адам (?) Новіцький, Лірник – Ришард Рушковський, Рудий – Юзеф Мишковський та ін. Режисером вистави був Тадеуш Скальський, який водночас грав роль Стефана.

Вистава пройшла майже непоміченою для польської преси, що пояснює стисла репліка в одній із львівських газет. Підкресливши, що твір є переробкою комедії Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», невідомий автор зазначав: «Твір цей під жодним оглядом не витримує критики: беззмистовний, розтягнутий, нудний, забарвлений жалісливим сентименталізмом. Жодної справжньої постаті в ньому немає; усе натягнуте, ненатуральне» [18]. Автора обурило спосіб представлення українських селян: «Таких селян, як в «Українцях», лагідних баранців, котрі весь час

тільки моляться і зітхають, не лише в Україні, але в цілому світі немає і бути не могло» [18]. Естетичні засади тогочасного польського театру й критики вже передбачали інший рівень реалізму та сценічної правди: «На сцені хочемо бачити живих людей, а не фігури, скроєні зі старих гравюр» [18]. Єдиною цінністю вистави критик назвав музику авторства «одного з найталановитіших руських композиторів М. Вербицького» [18]. Автор підкреслив важливу деталь: музика М. Вербицького була заснована на «руських» мотивах, що означало орієнтацію композитора на місцеві, напевно, гуцульські, або галицькі пісні та мелодії. Власне, саме пісні й музика, як підкреслив дописувач, рятували виставу від повного фіаско [18].

Зіставляючи число показів і виступів польських труп у провінції із негативною оцінкою вистави у Львові, доходимо висновку: якщо популярність серед провінційного глядача і приносила виставі незмінний успіх, то у Львові, що був одним із центрів розвитку польського театру, драматургічні якості твору, естетичні засади сприймалися як украй низькі та застарілі. Стереотипні образи бездієвих, картинних, співаючих, зітхаючих, страждаючих селян для львівської сцени зразка 1883 року виявились архаїчними та нецікавими.

А проте твір продовжував своє життя на сценах інших провінційних польських міст. Його було показано 3 жовтня 1886 року в Радомі трупою Юзефа Пухневського [9, с. 447]. У Лодзі на сцені місцевого театру показ відбувся 18 березня 1887 року. У Сосновці трупа вже згаданого Ю. Пухневського зіграла виставу в 1905 році. Постає Ю. Пухневського (1848–1926) також заслуговує на окрему увагу, оскільки його діяльність була пов'язана з автором п'єси Л. Косьцелецьким, а також із виступами на широких теренах тогочасної Російської імперії [14]. Ю. Пухневський входив до складу трупи Л. Косьцелецького, з яким виступав у Петербурзі (1890/1891; 1898). Також він входив до трупи К. Камінського під час її гастролей у Петербурзі та Москві (1892/1893). Зі своєю власною трупою він виступав у Петербурзі 8–24 лютого 1895 року. Запланова-

ІСТОРИЯ

ні заздалегідь гастролі містами Російської імперії відбулись на початку ХХ ст.: Харків і Запоріжжя в лютому-березні 1903 року, Мінськ – у 1906 році, кількаразово у Києві – 1906, 1908, 1912/1913) [14]. Чи відбувалися покази «Українців» під час цих гастролей Ю. Пухневського? Якщо зважати, що п'єса вочевидь була дозволена цензурою до показу на підросійських польських землях, то вірогідним є припущення, що її могли грати й на одній зі сцен вищезазначених міст Російської імперії, зокрема і на етнічних українських територіях. Стилістично вона цілком вписувалась у народно-побутовий і музично-драматичний репертуар, притаманний тогочасній українській професійній сцені, ідеологічно була поміркованою, тож не мусила підлягати заборонам цензури. Адже це вже були часи активного сценічного життя драматургії М. Кропивницького, І. Котляревського та Г. Квітки-Основ'яненка, на підвалинах яких і виник польський твір «Українці». Це питання потребує окремої ґрунтовної розвідки, частково сьогодні не здійсненої з причин недоступності центральних російських архівів.

Сценічна історія п'єси «Українці» спрямовує нас до ще одного театального товариства. Зіставивши інформацію з рукописом тексту, на який ми покликалися, та на афіші з фондів Ягеллонської бібліотеки, можемо з'ясувати його походження. Друкована двомовна (російсько-польська) афіша «Українців» (датована 29 листопада 1887 року) оголошувала, що виставу вперше представлятиме театр м. Коло (нині – місто у Великопольському воєводстві, Польща) у виконанні акторів трупи під орудою Кароля Гофмана та Юзефа Ґлодовського [8]. Є всі підстави припускати, що датований 25 травня 1887 року відпис твору міг належати комусь із керівників цієї трупи. На цю думку наводить й інформація з «Енциклопедії польського театру», де в статті про актора і співака Юзефа Францішка Адама Ґлодовського (1860–1910) знаходимо відомості щодо його співорганізації разом із журналістом, публіцистом, краєзнавцем Каролем Гофманом (1855–1937) 28 квітня 1887 року окремої трупи [10]. Ймовірно, для збагачення репертуару новоствореної

трупи і було переписано із невідомих нам джерел текст п'єси Л. Косьцєлецького. Сам колектив було створено в Ченстохові, упродовж травня 1887 року він виступав у Кутно, Коло, Каліші, далі – у Радомі і Конському, в липні у Сандомирі, згодом у Пулавах і Наленчові, від кінця жовтня – у містах Коло, Ломжа і Турек. Відтак прем'єра «Українців» у м. Коло, засвідчена згаданою афішею, мала б бути показаною до кінця календарного року у трьох останніх названих містах. Як довго вона зберігалась у репертуарі цього колективу – наразі невідомо.

Невипадковість звернення до цього твору керівників трупи увиразнюється, як тільки розглянемо імена виконавців означеної прем'єри в Коло. Передусім, йдеться про очільника трупи й актора К. Гофмана: його ім'я як виконавця ролі Війта знаходимо ще на афіші «Українців» 1882 року в складі акторів трупи М. Краузе, про яку вже було згадано. Через п'ять років, вже як співкерівник власної трупи, у цій виставі він виконував ту саму роль Війта. У ролі Микити також знаходимо ім'я виконавця з трупи М. Краузе 1882 року: Терлецький тоді грав роль Василя, у виставі ж 1887 року вже був Микитою, присяжним. Інші ролі грали: Одана – Францішка Сваричевська, Стефан – Роман Юзефович, Максим – Собчак (?), Ганка – Марія Богушевська та ін. Роль Рудого виконував другий керівник трупи – Ю. Ґлодовський. Пошук рецензій чи відгуків на цю виставу триває.

Слід окремо звернути увагу на імена композиторів, зазначених на згаданих афішах та у львівській рецензії. У більшості, а можливо й в усіх виставах «Українці» лунала музика авторства Стефана Кжишковського (*Krzyszkwoskiego*). Виняток, очевидно, становили вистави польського театру у Львові, де композитором був відомий український митець М. Вербицький, що – згадаймо оцінку рецензента – і стало чи не єдиною окрасою спектаклю. Найвірогідніше, М. Вербицького було спеціально запрошено до написання музики до вистави, показаної під час бенефісу Ю. Мишковського – чи не самим бенефіціантом?

Підсумовуючи, уточнюємо й доповнюємо інформацію про цей спектакль у «Польській

МАЙЯ ГАРБУЗЮК. П'ЕСА «УКРАЇНЦІ» Л. КОСЬЦЕЛЕЦЬКОГО В РЕПЕРТУАРІ ПОЛЬСЬКИХ ТЕАТРІВ...

драматургії». П'еса «Українці» не була лише переробкою комедії «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, а також містила персонажно-лексичні запозичення з твору І. Котляревського «Наталка Полтавка» та певні сюжетно-тематичні мотиви з п'єси М. Кропивницького «Дай серцю волю». При цьому пропорція авторського, оригінального драматичного та поетичного тексту (пісні) переважала, тому можна говорити про твір «за мотивами» української драматургії в оригінальній авторській версії.

Ідейно-естетичні особливості твору сформовані під впливом двох дискурсів: пізноромантичного та актуально-критичного, жанрова гібридність визначалась поєднанням комедійного та драматичного начал, а також музично-драматичною структурою твору. З точки зору імагології п'єси та вистави за нею слугували розгортанню образу українця як етнічно Іншого. Водночас порушені проблеми соціального характеру, визиску бідних багатими, майнової нерівності, могли бути близькими широкій аудиторії.

Опрацьовані афіші та рецензія у львівській пресі доводять, що вистава йшла під назвою «Українці», і саме вона, а не «Микита» (як це подано в «Польській драматургії»), була основною назвою твору, що підкреслювало її імагологічну привабливість, засновану на попиту аудиторії.

Авторами музики до постановок п'єси «Українці» були С. Кжишковський (для вистав польських театральних товариств 1880–1905 рр.) і М. Вербицький (створена спеціально для вистави польського театру у Львові, 1883 р.).

Виявлена географія та хронологія поширення твору в діяльності польських театральних товариств і труп доводить, що його сценічна історія обіймала часовий період від 1880 до 1905 року, та розгорталась насамперед на теренах етнічних польських земель, а також Галичини, напевно – Прикарпаття, тобто земель у складі Австро-Угорської монархії. Це відбувалось за умов згорання діяльності польського професійного театру на етнічних українських теренах після поразки Січневого повстання 1863 року та репресій російської влади.

Популярність твору, засвідчена його присутністю в репертуарі труп під орудою кількох польських антрепренерів, свідчила про вагомість українського дискурсу на польській сцені того часу. Прикметною була розбіжність у негативній оцінці естетичної вартості твору львівською критикою та безумовним успіхом вистави «Українці» на провінційних сценах.

Отже, у першій розвідці, присвяченій п'єсі «Українці» Л. Косьцелецького, лише намічено шляхи дослідження цього цікавого твору, важливого для вивчення польсько-українських театральних взаємин. Потребують подальшого ретельного студіювання питання його генези, текстології, як і відкриття нових фактів, пов'язаних із географією та хронологією поширення твору, виконавцями, критичними відгуками й оцінками.

Примітка

¹ Тут і далі переклад з польської авторки статті.

Джерела та література

1. Афіша вистави «Українці» 24.02.1883. *Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліографічних мистецьких ресурсів*. № АФ 8612.
2. Киричок М. С. Перша п'єса М. Л. Кропивницького «Микита Старостенко, або не счуєся як лихо спобіжить». *Культура народів Причорномор'я*. 2001. № 25. С. 88–91.
3. Кропивницький М. Твори : у 6-ти т. Київ : Держлітвидав УРСР, 1960. Т. 6. 662 с.
4. Франко І. «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького. *Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т.* Київ : Наукова думка, 1980. Т. 27. С. 228–229.
5. Afisz teatralny «Ukraińcy» 1.04.1882. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
6. Afisz teatralny «Ukraińcy» 10.05.1882. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
7. Afisz teatralny «Ukraińcy» 26.06.1882. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.

ICTOPIA

8. Afisz teatralny «Ukraińcy» 29.11.1887. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
9. Dramat polski 1765–2005. Przedstawienia, druki, archiwalia / Stanisław Hałabuda, Jan Michalik, Anna Stafiej. Przy współpracy Barbary Maresz i Alicji Przybyszewskiej. Warszawa, 2014. T. 1. A–Ł. 550 s.
10. Głodowski Józef. *Encyklopedia teatru polskiego*. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/76939/jozef-glodowski>.
11. Kościelecki Lucjan. *Encyklopedia teatru polskiego*. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/77769/lucjan-koscielecki>.
12. Krauze Mieczysław. *Encyklopedia teatru polskiego*. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/77826/mieczyslaw-krauze>.
13. Kremśki Bolesław. *Encyklopedia teatru polskiego*. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/49223/boleslaw-kremski>.
14. Puchniewski Jyzef. *Encyklopedia teatru polskiego*. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/46485/jozef-puchniewski>.
15. Sarnowski Kazimierz. *Encyklopedia teatru polskiego*. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/81069/kazimierz-sarnowski>.
16. Sygn. 4531. Ukraińcy. Sztuka ludowa w 4 aktach ze śpiewami i tańcami przez Kościeleckiego Łuciana Alfonsa, muzyką z tematów ruskich ułożył Stefan Kryczkowski. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Dział rękopisów. 90 s.
17. Teatr. Wiadomości literackie i artystyczne. *Dziennik Polski*. Lwów, 1883. № 46. 25 lut. S. 2.
18. Teatr. Kronika miejscowa i zamiejscowa. *Gazeta Narodowa*. Lwów, 1883. № 46. 27 lut. S. 2.
19. Wiadomości miejscowe i potoczne. Teatr polski. *Dziennik Poznański*. Poznań, 1880. № 248. 28 paźd. S. 3.

References

1. Afisha wystawy *Ukrayintsi* 24.02.1883 [The playbill of the *Ukrainians* performance]. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka. Instytut doslidzhen bibliografichnykh mystetskykh resursiv*. # AF 8612 [V. Stefanyk Lviv National Scientific Library. Institute of Bibliographic Artistic Resources Investigations. # AF 8612].
2. Kyrychok M. (2001). Persha piyesa M. L. Kropyvnytskoho *Mykyta Starostenko, abo ne schuyesia yak lykho spobizhyt* [The first play by M. Kropyvnytskyi *Mykyta Starostenko, or You won't expect as a disaster finishes*]. *Kultura narodov Prichernomor'ya* [Culture of the Black Sea Region people]. # 25. pp. 88–91.
3. Kropyvnytskyi M. (1960). Tvory : u 6-ty t. [Works : in 6 v.]. Kyiv: Derzhlitvydav of Ukrainian RSR, Vol. 6, 662 pp.
4. Franko I. «Dai sertsiu voliu, zavede v nevoliu» M. Kropyvnytskoho [Let Your Heart to be Free, It will Lead to the Captivity by M. Kropyvnytskyi]. Franko I. Zibrannia tvoriv : u 50 t. [Franko I. (1980). Works collection in 50 v.]. Vol. 27, pp. 228–229.
5. Afisz teatralny «Ukraińcy» 1.04.1882. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z. [Theatrical playbill of the *Ukrainians* (1.04.1882)]. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
6. Afisz teatralny «Ukraińcy» 10.05.1882. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z. [Theatrical playbill of the *Ukrainians* (10.05.1882)]. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
7. Afisz teatralny «Ukraińcy» 26.06.1882. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z. [Theatrical playbill of the *Ukrainians* (26.06.1882)]. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
8. Afisz teatralny «Ukraińcy» 29.11.1887. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z. [Theatrical playbill of the *Ukrainians* (29.11.1887)]. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Zbiory specjalne. Dokumenty życia społecznego. XIX w. A–Z.
9. Dramat polski 1765–2005. Przedstawienia, druki, archiwalia [Polish dramatic art of 1765–2005. Performances, printings, archives] / Stanisław Hałabuda, Jan Michalik, Anna Stafiej (2014). *Przy współpracy Barbary Maresz i Alicji Przybyszewskiej* [The results of Barbara Maresz and Alisiya Przybyszewska collaboration]. Warszawa, Vol. 1. A–Ł, pp. 550.
10. Głodowski Józef. *Encyklopedia teatru polskiego* [Encyclopedia of the Polish theatre]. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/76939/jozef-glodowski>.
11. Kościelecki Lucjan. *Encyklopedia teatru polskiego* [Encyclopedia of the Polish theatre]. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/77769/lucjan-koscielecki>.
12. Krauze Mieczysław. *Encyklopedia teatru polskiego* [Encyclopedia of the Polish theatre]. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/77826/mieczyslaw-krauze>.
13. Kremśki Bolesław. *Encyklopedia teatru polskiego* [Encyclopedia of the Polish theatre]. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/49223/boleslaw-kremski>.
14. Puchniewski Jyzef. *Encyklopedia teatru polskiego* [Encyclopedia of the Polish theatre]. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/46485/jozef-puchniewski>.

МАЙЯ ГАРБУЗЮК. П'ЄСА «УКРАЇНЦІ» Л. КОСЬЦЕЛЕЦЬКОГО В РЕПЕРТУАРІ ПОЛЬСЬКИХ ТЕАТРІВ...

15. Sarnowski Kazimierz. *Encyklopedia teatru polskiego* [Encyclopedia of the Polish theatre]. URL : <http://encyklopediateatru.pl/osoby/81069/kazimierz-sarnowski>.

16. Sygn. 4531. Ukraińcy. Sztuka ludowa w 4 aktach ze śpiewami i tańcami przez Kościeleckiego Łuciana Alfonsa, muzyką z tematów ruskich ułożył Stefan Kryczkowski [Ukrainians. Folk play in 4 acts with songs and dances after Kościelecki Łucian Alfons, music by Stefan Kryczkowski]. Biblioteka Jagellońska. Kraków. Dział rękopisów. 90 pp.

17. Teatr. Wiadomości literackie i artystyczne [Theatre. Literary and artistic information] (1883). *Dziennik Polski* [Polish Journal]. Lwów, # 46, February, 25, p. 2.

18. Teatr. Kronika miejscowa i zamiejscowa [Theatre. Local and foreign news items] (1883). *Gazeta Narodowa* [National Paper]. Lwów, # 46, February, 27, p. 2.

19. Wiadomości miejscowe i potoczne. Teatr polski [Local and current records. Polish theatre] (1880). *Dziennik Poznański* [Poznan Dairy]. Poznań, # 248, October, 28, p. 3.

SUMMARY

The analysis of the play by the little-known Polish playwright, actor and entrepreneur L. Koscelecky, included into the repertoire of the Polish theaters of the late XIXth – early XXth century, is proposed for the first time in the Ukrainian theater studies. The basic ideological and thematic, aesthetic peculiarities of the work are considered on the basis of written text, posters, published works in the press. The plot, genre specifics, structure are outlined briefly. The drama strong and weak points are characterized. The play genesis deserves special attention. In particular, its connections with the famous works of Ukrainian playwrights I. Kotliarevskiy, H. Kvitka-Osnoviyanenko, M. Kropyvnytskyi are revealed in the article. The possible influence of M. Kropyvnytskyi stay in Halychyna in 1875 on the very fact of this Polish work appearance is assumed as well as on its content, genre, ideological and thematic special features, close to the dramas *Mykyta Starostenko* and *Let Your Heart be Free* by M. Kropyvnytskyi. Author's original principles of the work are emphasized and they do not allow to define it only as a work-adaptation.

The chronology and geography of the work dissemination, in particular, in the activities of the Polish theatre companies under the leadership of B. Kremyskiy and I. Vuitsitskiy, M. Krause, K. Sarnovskiy, Yu. Pukhnievskiy, K. Hoffman and Yu. Glodovskiy, are considered (stages of Warsaw, Poznan, and Lviv theatres). The list of individual performances actors is proposed, the points of entrepreneurs activity on the ethnic Ukrainian territories are emphasized in their biographies.

The issues of the performances musical concept are clarified and the composers names – S. Kzhyshkovskiy (Polish and Ukrainian, whose music has been executed in the mentioned performances on Polish stages) and M. Verbytskyi (he has created music for the performance of the Polish theater in Lviv) – are specified.

Attention is paid to the phenomena of the *Ukrainian theme* relevance among the playgoers of ethnic Polish territories and representation of the nationally homogeneous Ukrainian world in the Polish text, started by the *Carpathian Verkhovyntsi* by Yu. Kozheniovskiy.

The significance of this work as an example of the interaction between Ukrainian and Polish dramaturgy and theater is emphasized in the conclusions. The trends and themes for further research of the play and its stage history are proposed.

Keywords: Polish dramatic art of the XIX century, Polish-Ukrainian theatre relations, theatrical imagology.